

HONDSKRUID (ANACAMPTIS PYRAMIDALIS)

Kenmerken van het Hondskruid

Plant 25-40 (55) cm hoog met een slanke, meestal heen en weer gebogen ronde stengel.

Bladen de onderste dicht opeen, vaak tijdens de bloei reeds verdorrend en slap overhangend. De hogere bladen stengelomvattend en naar boven toe steeds kleiner wordend. De vorm van de bladeren is lijn-lancetvormig tot lancetvormig.

Bloeiwijze kort, kegelvormig, later langpyramidaal, zeer dichtbloemig.

Bloem rose tot purperrood, welriekend, lip drielobbig, lobben ongeveer even groot. Spoor, draaddun, veel langer dan of even lang als het vruchtbeginsel.

Bloeitijd in het zuiden van het verspreidingsgebied april, in Midden-Europa mei en juni en in het noorden van het verspreidingsgebied (waartoe Nederland behoort) tot ver in juli.

Voorkomen Midden- en Zuid-Europa, Noord-Afrika, Klein-Azië. In Nederland op enkele plaatsen in de duinen en zeldzaam in Zuid-Limburg.

(Naar "Wilde orchideeën in Europa" van J. Landwehr)

Hondskruid

Ongetwijfeld is het Hondskruid bij botanici in ons land de bekendste plant uit de Noordwijkse duinen. De soort wordt reeds in 1601 genoemd door de beroemde Clusius, de stichter van de Leidse Hortus Botanicus. Toch is deze orchidee nooit zo opvallend geweest, dat hele hellingen door haar bloemhoofdjes rood werden gekleurd. De bijzondere belangstelling voor deze soort is te danken aan het feit, dat het een fraaie orchidee is, en bovendien een zeer zeldzame.

Reeds in de vorige eeuw noemde Van Eeden de Hondswortel, zo werd de plant toen genoemd, de zeldzaamste van alle orchideeën in Kennemerland. Thijsses kende omstreeks 1900 een aantal groeiplaatsen bij Bloemendaal. Omdat hij gelezen had, dat Charles Darwin wel 23 soorten vlinders bij de bloemen van deze plant had waargenomen, wilde Thijsses wel eens zien hoe ver hij kon komen. Na enkele bezoeken aan een groeiplaats dicht bij huis, trof hij een volgende keer enkel nog maar kuultjes aan; een verzamelaar had de planten met knollen en al verzameld. Dit dwong Thijsses zijn vroegere vindplaatsen te controleren. Hierbij constateerde hij, dat vrijwel alle hem bekende groei-

plaatsen waren verdwenen. Ontegenzeggelijk heeft de verzamelwoede van die dagen de verspreiding van het Hondskruid negatief beïnvloed. Er liepen in die tijd nogal wat lieden rond, die er niet voor terug deinsden om de laatste exemplaren van een bepaalde soort met wortel en al te verzamelen. Verscheidene soorten orchideeën zijn op deze wijze snel in aantal achteruit gegaan. Wellicht zijn soorten als de Aangebrande orchis en het Rood bosvogeltje hierdoor uit ons land verdwenen. (Van de laatste soort werd overigens in de jaren 70 in de Biesbosch een nieuwe groeiplaats gevonden). In Zuid-Limburg waren het rond de eeuwwisseling vooral de aankomende apothekers die flink tekeer gingen; later richtten biologiestudenten nogal wat schade aan.

Het Hondskruid heeft in Europa een ruime verspreiding in het Mediterrane gebied komt de soort op veel plaatsen voor, maar vrijwel nergens is het optreden massaal. Westwaarts komt deze orchidee nog voor in Ierland en in het noorden liggen de belangrijkste groeiplaatsen op Öland en Gotland in Zweden. Evenals veel andere soorten orchideeën is het Hondskruid zeer gesteld op een kalkrijke bodem. Dat betekent dat de verspreiding in ons land van oudsher beperkt bleef tot Zuid-Limburg en de kalkrijke duinen. In Zuid-Limburg waren voor 1950 maar drie groeiplaatsen bekend. De plant was daar te vinden op de niet al te dicht begroeide delen van de zogenaamde kalkgraslanden. Momenteel komt het Hondskruid nog op één plaats in Zuid-Limburg voor. Er wordt echter betwijfeld of dit een natuurlijke groeiplaats is vermoedelijk heeft iemand de planten hier gepoot. Zo heeft ook het voorkomen op Voorne betrekking op planten uit Noord-Frankrijk, die hier werden uitgepoot. In het duingebied kwam het Hondskruid voor op Schouwen en Voorne, maar vooral tussen Scheveningen en Bergen aan Zee. Bovendien werden vondsten gedaan op Texel en bij Nijmegen.

In de duinen komt het Hondskruid voor op de noordhellingen van de kalkrijke duinen. De orchidee wordt een kensoort genoemd van de Associatie van de Wondklaver en de Nachtsilene. Deze associatie moet gerekend worden tot de meest soortenrijke van het duingebied. Het fraaist is deze associatie ontwikkeld in de omgeving van oude zeedorpen, waar door extensieve beweiding en betreding in de kalkrijke jonge duinen duingraslanden zijn ontstaan. Deze gebieden vallen op door een zeer bloemrijke grasmatt, waarin bomen en struiken vrijwel ontbreken. Alleen wat Kruipwilg, Wilde liguster en een enkele meidoorn vallen op. In mei worden deze graslandjes geel gekleurd door de Grote ratelaars. Op de Noordwijkse groeiplaatsen van het Hondskruid zijn de volgende soorten het meest opvallend: Geelhartje, Gewone vleugeltjesbloem, Nachtsilene, Mondklaver, Bitterkruid, Bitterkruidbremraap, Bosaardbei, Agrimonie, Smalle weegbree en Grote wilde thijm. Af en toe werden forse exemplaren van het Hondskruid in een ligusterkussen aangetroffen, maar dit waren nooit blijvertjes. Teveel en te dichte groei van Kruipwilg en liguster doet de planten geheel verdwijnen.

Over de oorzaken van de achteruitgang van *Anacamptis* is al veel geschreven. Zeker is, dat door de activiteiten ten behoeve van de waterwinning, zoals vergraving, infiltratie en wegeaanleg veel groeiplaatsen zijn verdwenen. Ook een hoge konijnenstand (het Hondskruid vormt in de winter friscgroene winterrozetten) verruiging en het dichtgroeien van vindplaatsen hebben afzonderlijk of in combinatie met elkaar zeker invloed gehad. Momenteel komt het Hondskruid nog maar bij twee plaatsen voor: Wijk aan zee en Noordwijk aan Zee. De groeiplaatsen liggen voor het grootste gedeelte op noordhellingen in de hiervoor genoemde oude duingraslanden. Verdroging door waterwinning in de onmiddellijke omgeving en verruiging door teveel betreding hebben het aanzien van de duinen bij deze plaatsen nog niet al te zeer veranderd.

Het aantal bloeiende planten kan van jaar tot jaar sterk wisselen. Indien men hiervan niet op de hoogte is, kan men op grond van slechts een paar tellingen tot verkeerde conclusies komen. Zo werd in 1974 het beheer van de duinen bij Wijk aan Zee ter discussie gesteld, omdat het aantal bloeiende planten van *Anacamptis* daar in drie jaar tijds sterk was terug gelopen. Tellingen vanaf 1940

toonden echter aan, dat een sterke fluctuatie heel normaal is. Op de oudste groeiplaats ten noorden van Wijk aan zee varieerde het aantal bloeiende planten van 0 tot 600. Op de groeiplaats ten zuiden van Wijk aan Zee werden in de jaren 1972 t/m 1974 resp. 400, 961 en 1550 exemplaren geteld. Omdat het Hondskruid in Dene-marken en Zuid-Zweden zijn noordgrens bereikt, wordt wel verondersteld dat vooral strenge vorst van invloed is op het aantal bloeiende planten in de zomer die op de strenge winter volgt. Andere onderzoekers noemen de invloed van konijnen. Vooral in droge winters en in een droog voorjaar zal de vraat erger zijn dan bij andere omstandigheden. Aan de andere kant is er op gewezen dat juist de konijnen ervoor zorgen dat de vegetatie niet te zeer verruigt.

Belangrijker dan konijnenvraat en strenge vorst lijkt alsnog de hoeveelheid regenwater in het voorjaar te zijn. Hoewel de soort voorkomt op een bodem die goed vocht doorlaat, is te grote droogte funest voor het tot ontwikkeling komen van bloeistengels. Daarbij is het van belang in welke periode van het voorjaar de regen valt.

Na de strubbelingen bij Wijk aan Zee heeft ondergetekende op aandringen van het Rijksherbarium het aantal bloeiende planten in de Noordwijkse duinen jaarlijks geteld. De resultaten waren:

1975	103 exemplaren	1979	84 exemplaren
1976	0 exemplaren	1980	0 exemplaren
1977	33 exemplaren	1981	97 exemplaren
1978	11 exemplaren	1982	13 exemplaren

De hoge aantallen vielen zonder uitzondering in jaren waarin het in mei en begin juni flink geregend had. In jaren met grote droogte van begin mei tot in juni werden vrijwel geen planten gevonden, ook niet indien het eind juni overvloedig begon te regenen. Bij regenval in mei en droogte in juni en begin juli trof men nogal eens zeer kleine exemplaren aan, waarvan het blad geheel verschrompeld was.

De Noordwijkse groeiplaats wordt, evenals de beide groeiplaatsen bij Wijk aan Zee, ieder jaar onderzocht door botanici van het Hugo de Vries Laboratorium in Amsterdam.

Jelle van Dijk
Leendert Hellenberghof 32
Noordwijk

geraadpeegde literatuur:

- Mennema, J., 1974, Jaarlijkse registratie van aantallen individuen van zeer zeldzame Nederlandse plantensoorten. *Gorteria* 7 (6) : 99-100.
Sterk, A.A., 1976, *Anacamptis pyramidalis* bij Wijk aan Zee, *Gorteria* 8 (5) : 81-85.
Bruggen, H.W.R. van, 1974, *Anacamptis pyramidalis* (1) te Wijk aan Zee in 1974. *Gorteria* 7 (6) : p.100.
Thijssen, Jac, P, en R. Tepe, 1909, *Omgang met Planten*, Utrecht, 100-104.
Dijkstra, S.J. 1968, *Ons Krijtland Zuid-Limburg IV*, Hoogwoud p, 37.
Vermeulen, P. 1958 *Flora Neerlandica*, dl I, af1.5. *Orchidaceae*. Amsterdam.
Westhoff, V. en A.J. den Held, 1969, *Plantengemeenschappen in Nederland*. Zutphen.
Mennema, J. et al, 1980, *Atlas van de Nederlandse Flora*, Amsterdam, p.49.
Eeden, F.N. van, 1886. *Onkruid*. Haarlem.

- - - - -